

Filozofski savjetnik

ČASOPIS ZA FILOZOFSKU PRAKSU · HRVATSKO UDRUŽENJE ZA FILOZOFSKU PRAKSU

SVEZAK Vol. I BROJ Br. I GODINA 2026 NAKLADNIK HUFP, Zagreb

FILOZOFIJA · SOCIOLOGIJA · ESEJ

Demokracija u doba pandemije

Sanja Frajtić · Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Primljeno: 11. 2. 2026

SAŽETAK

Kakva je bila demokracija u pandemiji? Ovo istraživanje, koje smo prožnjeli, odgovara na neka pitanja koja su se pojavila za vrijeme same pandemije: pitanje odgovornosti, etosa, općeg dobra, istine, slobode, medija i istine.

KLJUČNE RIJEČI: odgovornost, istina, sloboda

Naslov rada otvara brojna pitanja o ravnoteži između zaštite javnog zdravlja i očuvanja demokratskih prava i sloboda. Pandemijom Covid-19 otvorila su se pitanja poput ograničenja kretanja, digitalizacija, povjerenje, a ona su sa sobom nosila brojna pitanja koja su se odnosila na odgovornost, istinu, slobodu.

Na samom početku pandemije zadržan je demokratski pristup u Hrvatskoj uz ograničene kritike. Stožer civilne zaštite bio je ključan organ u donošenju i prezentiranju mjera. Prva reakcija vlasti od ljudi je bila efikasna i dobro prihvaćena sa velikim povjerenjem građana. Tadašnje mjere bile su: zabrana okupljanja, zatvaranje škola uz online nastavu, ograničavanje putovanja, ali uz zakonski okvir i bez proglašenja izvanrednog stanja. U Europi pristup pandemiji je bio različito primljen. Dok je Švedska imala visoki demokratski pristup pandemiji Srbija je imala izrazito nizak pristup. To je značilo da je kontrola institucija, u Švedskoj, bila jako stabilna s čime su se očuvale demokratske slobode građana. Švedska se pokazala kao zemlja sa velikom demokratskom očuvanošću. Srbija je sa druge strane imala slabu kontrolu institucija, sloboda građana je bila ograničena zbog autoritativnog pristupa vlade.

Stožer je u Hrvatskoj bio kritiziran, jer je preuzeo odluke koje po Ustavu pripadaju Saboru. Najedanput su pravne osobe bile osobe civilne zaštite kao izvršna vlast. Optužbe su bile da se mjere selektivno primjenjuju u slučaju vjerskih događanja, predizbornih skupova. Ustavni sud

potvrdio je ustavnost mjera, ali se dio javnosti nije složio s time. Sabor je i dalje bio aktivan, ali ključne odluke su bile van njegovih odluka. Sloboda građana bila je djelomično ograničena. Mediji su ostali slobodni, ali su ostale kritike instrumentalizacije krize. Javila se aktivna javna debata, najjače nakon 2021. oko cjepiva protiv Covid-19, njenih potvrda i protesta. Protesti su bili legalni i dozvoljeni, ali uz stroge zdravstvene protokole.

Odgovornost građana Hrvatske na početku pandemije bila je izrazito visoka discipliniranost i solidarnost. Ovdje su građani pokazali visok nivo odgovornosti: poštovali su mjere fizičke distance, nošenja maski i zabrane okupljanja, bilo je puno volontera u potresom pogođenim dijelovima (Zagreb, Petrinja), nosile su se maske bez većeg otpora. Građani su pokazali visoku dozu povjerenja, solidarnosti i odgovornosti, jer je i sam uspjeh ovisio od njih samih. Odgovornost građana bila je ključna za opstanak demokracije i zdravlja. Pored svega rečenog, građani traže da ih se informira o provedbi zaštite kao i odgovornost svih koju treba pokazati prema ranjivim skupinama – starijima, bolesnima i siromašnima. Odgovornost građana u pandemiji nije samo pravna obaveza već i etički čin solidarnosti i svijesti o zajedničkom dobru. Mnogi su se pitali: „Zašto da nosim masku? To je moja slobodna odluka.“ Ali, u demokratskom društvu osobna sloboda nije apsolutna, ona podrazumijeva odgovornost i prema drugima. Sloboda prestaje kada se drugim osobama ugrožava zdravlje i život. Odgovorni građani razumjeli su da solidarnost i sloboda idu zajedno, a ne jedan protiv drugoga. Izazov odgovornosti javlja se s nepovjerenjem u institucije. Gdje država nije bila transparentna, građani su manje poštovali mjere. Mediji su sredinom pandemije zbunjivali ljude, jer sami ne poznaju zdravstvena pravila i zdravstveni sustav, te su stvarali mnogo kontradiktornih informacija.

Središnji dio pandemije donosi pad povjerenja i porast skepticizma. Kako je pandemija trajala mjere su, na momente, postale kontradiktorne. Time dolazi do zamora i frustracije kod djela stanovništva. Pojavljuje se otpor prema pojedinim mjerama: zabrana rada ugostiteljskih objekata i okupljanja. Dopuštena su samo vjerska okupljanja uz mjere ograničenja. Covid potvrde razjarile su stanovništvo, jer su neki smatrali da je to ataka na čovjekove osobne slobode. Održani su mirni prosvjedi protiv covid potvrda i ograničenja. Građani su pokazali da je demokratsko pravo na izražavanje očuvano. Građanske inicijative i udruge traže glasno da se iskaže sva javna nabava i da se prikaže transparentno. Paralelno šire se dezinformacije i teorije zavjere putem društvenih mreža što dodatno radi podjelu među ljudima.

Dotaknimo se i nekih osnovnih pojmova. Opće dobro *bonum commune* označava ono što je dobro cijeloj zajednici: zdravlje, sigurnost, sloboda, obrazovanje, pristup osnovnim resursima. Ova ideja je osnova da pojedinac ostvaruje svoj puni potencijal samo u zdravom, stabilnom i

pravednom društvu. Čovjek je biće zajednice ili *zoon politikon* prema Aristotelu i on je temelj općeg dobra u zajednici. Opće dobro je cilj zakona i vlasti prema Tomi Akvinskom. Isto tako volja naroda mora težiti općem interesu, ne partikularnim interesima zamijetio je još Rousseaua. Nekada je opće dobro bilo jako cijenjeno. Ljudi su pristajali na osobna odricanja, imali su jak osjećaj kolektivne svijesti, pristajali su na žrtvu, ako je bilo potrebno za šire društvo. Možemo reći da je postojala jasna povezanost između pojedinačne odgovornosti i društvenog cilja. Pandemija je otkrila drugačiji odnos prema općem dobru. Individualizam se pokazao izrazito jak „moje pravo“ nadjačalo je „našu odgovornost.“ Mnogi ljudi su odbijali mjere možda ne iz neznanja nego uvjerenja da im nitko ne može „naređivati.“ Pojam opće dobro djeluje apstraktno, a ljudi se više identificiraju sa osobnim ili grupnim interesima. Društvene mreže su pojačale diskus i opće dobro postaje predmet sumnje, relativizacije pa čak i podsmjeha. Ipak, pandemija je vratila fokus na javno zdravlje kao opće dobro. Ujedno je podsjetila da su zdravstveni sistemi, nauka, međunarodna briga zajedničke vrijednosti koje nam trebaju. Pokazalo se isto da nitko nije siguran u pandemiji dok svi ljudi nisu sigurni što je suština općeg dobra. Pandemija je otvorila novo pitanje: može li se individualna sloboda ostvariti bez osobne odgovornosti prema zajednici?

Sloboda u pandemiji: gdje su njene granice? Odgovor bi bio negdje između prava i odgovornosti. Sloboda je temelj ljudskih prava u demokratskom društvu. Ona daje slobodu izbora oko slobode kretanja, nošenja maski, sloboda izražavanja. Sloboda izbora je hoće li se osoba cijepiti i nositi masku. Sami odlučujemo o svome tijelu i donosimo osobne odluke, međutim svaki čovjek ima odgovornost i prema drugima. Upravo je zadnja misao ključni moment napetosti. Tokom pandemije države su uvele zabrane okupljanja, zabranu kretanja i zatvaranje granica. Maske su bile obavezne kao i cijepjenje za određene grupe ljudi. Mnogi su zbog ograničenja smatrali da im je ugrožena sloboda. Reakcija je uslijedila odmah u obliku protesta, teorija zavjere, nepovjerenje u institucije. Nitko se nije pitao da li su ta ograničenja zaista kršenje slobode ili privremeno ograničenje zbog višeg cilja. Najveći pobornik slobode bio je John Stuart Mill. Za njega sloboda pojedinca prestaje kada se čini šteta drugom čovjeku.¹ Mnogi filozofi bili su sigurni da u doba krize ljudi odustaju od slobode radi sigurnosti. Možemo slobodu gledati i kroz prizmu negativne i pozitivne slobode. Negativna sloboda je odsustvo vanjske prisile dok je pozitivna sloboda mogućnost da ostvarimo svrhu unutar društva.²

¹ John Stuart Mill, *Podređenost žena*, trans. Nadežda Čačinović (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk / Hrvatsko sociološko društvo, 2000), 223.

² Isaiah Berlin, *Četiri eseja o slobodi*, trans. Neven Petrović (Split: Feral Tribune, 2002), 280, 283.

Da li je moguća demokracija bez ethosa? Što je ethos? Ethos je skup vrijednosti, normi i moralnih načela koji su prisutni u društvu.³ U demokraciji ethos obuhvaća: poštivanje ljudskih prava, solidarnost, odgovornost, toleranciju, uvažavanje različitosti, povjerenje u institucije i građane. Bez ovoga moralnog temelja institucije u demokratskom društvu mogu postojati formalno, ali im, u biti, nedostaje stabilnosti i legitimnosti. Pandemija je bila test ethosa u demokratskom društvu. Testirala se otpornost demokracije i njenih etičkih temelja. Zdravstvene mjere zadirale su u osnovna ljudska prava, a povjerenje u institucije bilo je presudno. Tamo gdje su građani imali visoko povjerenje bili su spremniji na suradnju i obrnuto. Solidarnost je bila ključna etička dimenzija. U autoritativnim sustavima odluke su se sprovodile silom, dok su u demokratskim sustavima morale biti opravdane i prihvaćene kroz dijalog. Da li je onda moguća demokracija bez ethosa? Rekli bismo tehnički da je moguće imati demokratski poredak bez snažnog ethosa, ali to bi nas odvelo u proceduralnu demokraciju gdje postoje izbori, parlament, sloboda govora, ali oni su samo formalna vlast bez dublje moralne povezanosti među građanima. U tome slučaju dogodilo bi se da nema povjerenja, porastao bi populizam i ekstremizam, bila bi izraženija manipulacija informacijama i zlouporabila bi se izvanredna situacija za uvođenje autoritativnih praksi. To je dokaz da bez ethosa demokracija je u opasnosti, jer bi se borbe vodile oko osobnih interesa. Pandemija je pokazala da demokracija nije samo forma već je bitan i njen sadržaj koji mora biti ispunjen moralnim vrijednostima.

Urušavanje istine označava gubitak zajedničkog pojma o stvarnosti. To je trenutak kada činjenice postaju relativne, informacije se filtriraju kroz ideološka razmišljanja, a lažne vijesti i dezinformacije postaju dominantne. Takvo razmišljanje vodi u post-istinito društvo gdje osjećaji i osobna uvjerenja imaju veću moć od objektivnih činjenica. Koja je uloga medija? Čuvaju li mediji istinu ili su oni instrument manipulacije? Oni se tradicionalno smatraju „jakim oružjem“ čiji je zadatak istinito informiranje građana, s provjerenim činjenicama i nadgledaju vlasti što i kako rade. Međutim, u suvremenom medijskom okruženju važni su „klikovi“ tj. komercijalizacija informacija. Time rastu politički pristani mediji, dok društvene mreže preuzimaju ulogu „medija“ bez ikakve provjere. Mediji tako postaju akteri u borbi za stjecanje pažnje po cijenu netočnosti. Pandemija je izvrstan primjer informacije ili manipulacije. Tokom pandemije medijska scena je bojište između nauke i teorija zavjere. Putem medija pojavile su se bezbroj dezinformacija o cjepivu, virusu i mjerama zaštite. Neki su mediji služili političkim interesima stvarajući konfuziju i strah među građanstvom. Preopterećenost informacija učinila je da jedan dio građana izgubi povjerenje čak i u pouzdane izvore. Ovo je ubrzalo

³ Stipe Kutleša, *Filozofski rječnik* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012), 306; Usp. Raymond Plant, *Suvremena politička misao* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002).

urušavanje povjerenja u istinu kao zajedničku vrijednost. Kada dođe do urušavanja istine posljedice za društvo su velike. Političkom manipulacijom građani su podložni populizmu i propagandi, sama demokracija se nagriza, jer bez istine nema odgovornosti niti racionalne javne rasprave. Društvo je podijeljeno, jer ljudi više ne dijele skup činjenica već žive u paralelnim svjetovima. Imamo li izlaz? Imamo u većoj medijskoj pismenosti građana da razlikuju činjenice od manipulacije. Mediji moraju preuzeti etičku odgovornost i vratiti se profesionalnim standardima novinarstva. Na nivou države treba se uspostaviti algoritam transparentnosti regulacije načina na koji društvene mreže distribuiraju informacije. Trebaju jačati javni neovisni izvori i istraživačko novinarstvo. Urušavanje istine nije samo medijski ili tehnološki problem već je duboko političko i etičko pitanje. Društvo koje relativizira istinu sloboda gubi svoju bit, a demokracija ide k manipulaciji i autoritarizmu. Uloga medija je apsolutno presudna, jer oni mogu biti štiti protiv laži ili oruđe njenog širenja.

Građani su u Hrvatskoj pokazali visok stupanj odgovornosti, solidarnosti u početku posebno u Stožer civilne zaštite. Sredinom pandemije građani su postali podijeljeni neki su i dalje vjerovali Stožeru, a dio njih postaje jako kritičan prema odredbama stožera. Građanska odgovornost imala je nekoliko oblika od konstruktivnog aktivizma do neodgovornog negiranja naučnih činjenica, mješavina solidarnosti i skepticizma. Stožer civilne zaštite kritiziran je da je preuzeo odluke koje nema po Ustavu, međutim Ustavni sud potvrdio je ustavnost mjera koje se provode, ali neki se građani nisu sa time složili. Hrvatska je kroz pandemiju prošla relativno dobro uz malu zabrinutost, jer smo se oslanjali na Stožer civilne zaštite, ali bez parlamentarnog nadzora. Demokracija se nije izgubila, ali su mehanizmi kontrole vlasti bili oslabljeni. Mediji su često izvještavali što je Stožer rekao, ali razne medijske grupe postale su mjesto podijele i teorija zavjere bez provjerenih činjenica. Mediji su u pandemiji bili izloženi ozbiljnoj borbi za istinu. Sami su morali dokučiti što je istina. Kada su teoretizirali sa činjenicama znali su otići u razne teorije i stvarali kaos dezinformacija, jer ne poznaju zdravstvene procese ni pravila. Širenje lažnih vijesti imale su za cilj iskoristiti trenutak niskog povjerenja u institucije s nejasnim vladinim komunikacijama što je našlo plodno tlo. Urušavanje istine nije uvijek otvoreno. Često se nešto prešućuje ili se samo šuti. Pandemija je pokazala kako istina može biti krhka u kriznim vremenima. Zbog nemogućnosti nezavisnih izvještaja novinara koji bi propitali svaku odluku, slabe medijsku pismenost građana i pokazuju njenu ranjivost na dezinformacije te polariziraju informaciju istine koja je prolazila kroz krizu. Ethos tehnički može proći u demokraciji, ali u biti nije tako. Demokracije koje su imale snažan ethos pokazale su otpornost i povjerenje. One koje su bile bez ethosa pokazale su autoritarizam, urušavanje istine, polarizaciju i nepovjerenje. Bez ethosa demokracija može postojati na papiru, ali ne i u srcima i ponašanju ljudi. Jasno se moglo vidjeti da

demokracija bez etičke podloge postaje ranjiva, lako ju se zlorabi i gubi se legitimitet. Ethos je taj koji demokraciju održava živom kada zakoni nisu dovoljni, a kriza je duboka.

Literatura

Berlin, Isaiah. *Četiri eseja o slobodi*. Translated by Neven Petrović. Split: Feral Tribune, 2000.

Kutleša, Stipe. *Filozofski rječnik*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2012.

Mill, John Stuart. *Podređenost žena*. Translated by Nadežda Čaćinović. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk / Hrvatsko sociološko društvo, 2000.

Plant, Raymond. *Suvremena politička misao*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2002.